

УДК: 355.1(4-672EU):327(100)
Примљено: 18. јануара 2010.
Прихваћено: 05. марта 2010.
Оригинални научни рад

Српска политичка мисао
број 1/2010.
год. 17. vol. 27.
стр. 67-90.

Дејана Вукчевић

Институт за политичке студије, Београд

БЕЗБЕДНОСНА ПОЛИТИКА ЕУ У САВРЕМЕНОЈ ТЕОРИЈИ МЕЂУНАРОДНИХ ОДНОСА

Сажетак

Аутор у овом чланку настоји да сагледа развој безбедносне политике Европске уније у светлу савремених теорија међународних односа. Анализа ће бити усмерена на неореалистичку школу међународних односа, неолиберални институционализам и конструктивизам. Сагледавање безбедносне политике ЕУ у светлу три наведена теоријска приступа нема за циљ да *«прогласи победника»*, већ да покаже да је безбедносна димензија ЕУ комплексна и *sui generis* појава, те да је неопходно сагледати је из угла све три парадигме како би се указало на ту комплексност и оригиналност.

Кључне речи: безбедносна политика ЕУ, теорија међународних односа, неореализам, либерални институционализам, конструктивизам.

1. ЕВРОПСКА УНИЈА КАО НОВИ БЕЗБЕДНОСНИ АКТЕР

«Не може постојати јединство Европе уколико Европа не представља политички ентитет који се разликује од других ентитета. Једну личност. Али не може бити политичке личности Европе уколико она нема личност у погледу одбране. Одбрана је одувек у основи политике... те отуда Европа треба да има личност у области одбране. Шта то значи? То значи да су Европи потребни правац, план и средства. Ипак, природно је и да у светској међуповезаности Европа има савезнике, тј. да уједини своју

одбрану са одбраном других држава које такође желе да се бране од истог противника, и који такође имају свој правац, план и средста.

(...) Постоји НАТО. Шта је НАТО? То је сума Американаца, Европљана и неколико помоћника. Али то није одбрана Европе од стране Европе, то је одбрана Европе од стране Америке. Потребан је један нови НАТО. Потребно је најпре да Европа има своју одбрану. Та одбрана треба да буде везана за Америку».

Овако је говорио генерал Шарл Де Гол (Charles de Gaulle) на конференцији за новинаре 17. јула 1961. године, представљајући своју визију једне «војне» Европе. Данас, четрдесет девет година касније, Европска унија је саживела у једном новом времену, и *новом-старом* амбицијом у области безбедности и одбране.

Од самог почетка процеса европске интеграције, један од основних мотива сваког пројекта везаног за овај процес био је јачање улоге Европе као светског актера : сваки вид интеграције садржао је стратегију која је у себи имала израз «Европа као сила».¹⁾ Безбедносна политика ЕУ представља један од новијих пројеката европске политичке интеграције. Ради се о области која је уско везана за појам националне суверености, која је израз националног идентитета. Ова политика представља «суштину суверености, јер се изражава проливеном крвљу и ставља у први план виталне интересе држава».²⁾ Ипак, након потписивања и усвајања уговора из Маастрихта, ова политика пронашла је своје место у процесу европске интеграције. У исто време, специфичност ове политике условила је њену интеграцију у оквиру другог стуба Уније, који почива на међувладиној сарадњи и једногласности у процесу доношења одлука. Концептуализација и брзи развој ове политике био је праћен развојем институционалне структуре ради ефикасног доношења одлука (Комитет за политичка и безбедносна питања, Војни комитет, Штаб ЕУ), и образовањем војних и цивилних снага ради ефикаснијег деловања ЕУ на међународној сцени. Ова политика замишљена је више као технички елеменат у служби спољне политике ЕУ, него као тежња ка «милитаризацији» ЕУ. Војна и цивилна средства ЕУ замишљена су као део читаве палете инструмената који су на располагању Унији за међународно деловање, а не као израз стицања идентитета. Али, да ли је то тако?

1) Wolfgang Wessels, «La voie d'une puissance européenne ou bien cosmétique intergouvernementale? Les dispositions du Traité constitutionnel sur la PESC», *Annuaire français de relations internationales*, vol. VI, 2005, p. 646.

2) Daniel Colard, «La coopération interétatique dans le domaine de la sécurité et de la défense», in Josiane Auvret-Finck (dir.), *L'Union européenne, carrefour de coopérations*, LGDJ, Paris, 1998, p. 303.

Напредак ЕУ у области безбедности и одбране покреће многа питања, како на унутрашњем плану, у самом институционалном систему ЕУ, тако и на спољашњем плану, у односу ЕУ са НАТО-ом. На унутрашњем плану, интеграција безбедности и одбране сведочи о тежњи држава чланица да превазиђу искључиво националне оквири сарадње и да обликују ЕУ као глобалног актера. Пренос надлежности безбедносне политике на Унију указује на то да национална сувереност у овој области није апсолутна. Али, у којој мери национални идентитет може бити кочница развоју европске безбедносне и одбрамбене политике? Да ли може бити успостављена равнотежа између «војних» надлежности Уније и националних специфичности? Ова питања се намећу нарочито када је реч о односу ЕУ и НАТО-а. Јер, суштину европске амбиције у области безбедности и одбране представља еманципација Европе од НАТО-а. За разлику од других области европске интеграције, области безбедности и одбране је још од периода хладног рата уско везана за НАТО. Данас је овај однос обележен тежњом ЕУ да своју безбедносну политику установи у складу са процесом европске интеграције и специфичношћу природе ЕУ, али и да ту политику усклади у односу на НАТО. У том настојању долази до сукоба између националних интереса и тежње да се изгради Европска унија као комплетан и аутономни актер. Другим речима, еманципација Уније од НАТО-а се одвија веома споро, и кључну улогу у том процесу имају државе чланице. У светлу ових тешкоћа, настојаћемо да сагледамо безбедносну политику ЕУ у савременим теоријама међународних односа.

2. ИЗУЧАВАЊЕ БЕЗБЕДНОСНЕ ПОЛИТИКЕ ЕУ У САВРЕМЕНИМ ТЕОРИЈАМА МЕЂУНАРОДНИХ ОДНОСА

Образовање и развој безбедносне политике ЕУ условио је академску дебату која је углавном била усмерена на прагматична, емпиријска питања, без одговарајуће теоријске перспективе. Иако не оспоравамо значај ових студија, неопходно је разумети «покретачке снаге» које условљавају развој ове политике и рађају ЕУ као безбедносног актера, јер без тог изучавања, тешко је разумети куда води ова политика, чему она доприноси, који су њени циљеви. Стога је теоријско изучавање ове појаве неопходно и кључно за разумевање безбедносне димензије ЕУ. Анализа ће бити усмерена на неореалистичку школу међународних односа, неолиберални институционализам и конструктивизам. Избор ова три приступа проистиче из неколико разлога. Прво, државе су кључни актери

безбедносне политике ЕУ, те је стога неореалистичка школа незаобилазна за изучавање ове политике, будући да је оријентисана на анализу безбедносних интереса држава. Друго, будући да се безбедносна политика ЕУ не може сагледати одвојено од «оквира» у којем делује, неопходно је сагледати и приступ неолибералног институционализма. Треће, конструктивистички приступ је такође користан, јер сагледава значај субјективног разумевања, и вредности за институције, које конституишу актере и обликују њихов идентитет.

2.1. Неореалистичка теорија

Занимљиво је да је процес европске интеграције један од најзначајнијих у међународним односима, али да је, и поред тога, овај процес недовољно обрађен и чак занемарен од стране неореалистичке теорије међународних односа.

Полозна тачка у неореалистичком поимању међународних односа је схватање да су структурални фактори, као што су анархија и расподела моћи, најважнији у схватању међународне политике. Другим речима, структура међународног система присиљава државе које трагају за безбедношћу да се надмећу за моћ. Међународни систем је анархичан, тј. постоји одсуство средишње власти која би била изнад држава и која би могла да их заштити једне од других. У таквом, анархичном међународном систему, државе су основни и рационални актери, који теже да опстану. Оне тако следе своје националне интересе изражене кроз моћ, која је једина важна, јер обезбеђује опстанак држава у анархичном међународном систему. Према офанзивним реалистима (Миршајмер), државе се понашају агресивно и теже да максимизирају моћ. Дакле, државе су максимизатори релативне моћи (моћ у односу на друге), оне теже да стекну више моћи од својих ривала и тако постану хегемони (државе које својом моћи доминирају другим државама у систему). Најбољи гарант опстанка је да се постане хегемон, јер ниједна друга држава не може бити претња тако моћној сили. Једном када држава постане хегемон, она постаје *status quo* сила.³⁾ За разлику од овог правца, дефанзивни реалисти сматрају да ће државе стицати моћ само као средство да постигну безбедност. Дакле, оне теже да опстану, и оне, пре свега, трагају за безбедношћу. Дакле, структура међународног система не даје државама разлог да се понашају агресивно, тачније, уравнотежавање код дефанзивних реалиста

3) Džon Miršajmer, *Tragedija politike velikih sila*, Udruženje za studije SAD u Srbiji, Beograd, 2009, str. 57.

надјачава офанзиву. Дакле, дефанзивни реализам сматра да стицање превелике моћи може мотивисати друге државе да се удруже против ње, што би такву државу ставило у гори положај него да се уздржи од стицања додатне моћи (Волц).

Затим, неореалисти сматрају да је сваки вид сарадње у међународном систему отежан из неколико разлога. Најпре, неореалисти придају већи значај релативној моћи (моћ у односу на друге), него апсолутној моћи. Такође, државе брину да ће сарадња произвести већу повезаност међу државама. У анархичном међународном систему, самодовољност је мудрија политика него међуповезаност и рањивост.⁴⁾ Представници неореалистичке теорије, међутим, не одбацују могућност постојања односа сарадње између држава. Ипак, ова сарадња се пре свега односи на секторе тзв. «*low politics*», док је у областима тзв. «*high politics*» (војска, одбрана), ту сарадњу веома тешко остварити. Ова подела је, на пример, за Стенлија Хофмана (Stanley Hoffmann), била кључна за објашњење ограничености процеса европске интеграције, који је тек пре десетак година укључио спољну и безбедносну политику у институционални оквир.⁵⁾ Тако офанзивни реалисти, на пример, остављају мало простора за веровање да међународна сарадња може допринети миру у међународним односима.⁶⁾ С друге стране, дефанзивни реалисти сматрају да, иако државе желе да сачувају своју независност, да у ситуацијама када су оне колективно изложене спољашњој претњи или не могу самостално да осигурају своју безбедност, тада оне могу да сарађују да би опстале. Неореалистичка струја под називом контингентни реализам иде и корак даље, сматрајући да се национални циљеви, и остварење безбедности могу најбоље постићи помоћу политике сарадње, пре него кроз надметање. То уједно значи и да је безбедност зависна од околности које превлађују у међународном систему у одређеном временском раздобљу.⁷⁾ Тако, на пример, Чарлс Глејзер (Charles Glaser) наводи да државе могу да теже сарадњи као алтернативи рискантном и дестабилизујућем безбедносном надметању.⁸⁾ Такође, овај аутор указује да ме-

4) Simon Collard-Wexler, «Integration Under Anarchy : Neorealism and the European Union», *European Journal of International Relations*, vol. 12, n° 3, 2006, p. 400.

5) Stanley Hoffman, «Reflections on the Nation-State in Europe today», *Journal of Common Market Studies*, vol. 21, n° 1-2, 1982, p. 21-37.

6) John Mearsheimer, «The False Promise of International Institutions», *International Security*, vol. 19, n° 3, 1995, pp. 5-49.

7) Dragan Simić, *Nauka o bezbednosti. Savremeni pristupi bezbednosti*, Službeni list SRJ, Fakultet političkih nauka, Beograd, 2002, str. 67.

8) Charles Glaser, « Realists as Optimists : Cooperation as Self-Help », *International Security*, vol. 19, n° 3, 1994/95, p. 58.

ђународне институције могу помоћи великим силама да се лакше ухвате у коштац са изазовима у неким сукобима.⁹⁾

Неореалистичка школа објашњава образовање безбедносне политике ЕУ и однос са НАТО-ом и САД-ом кроз анализу националних интереса Француске, Велике Британије и Немачке, које имају различите традиције у области безбедносне политике и различиту моћ на међународној сцени. Такође, од великог значаја за ову теорију је и однос САД-а према образовању безбедносне политике ЕУ, пре свега због односа са НАТО-ом. Дакле, спољна и безбедносна политика ЕУ посматрана је кроз понашање великих сила, најмоћнијих држава у ЕУ, које успостављају правила игре, и кроз њихов однос са САД-ом. Оваква анализа спољне и безбедносне политике ЕУ своди ову политику на скуп националних интереса. Ова политика ће деловати уколико је усклађена са интересима најмоћнијих држава чланица ЕУ, а биће паралисана уколико дође до њиховог неслагања.

Нема значајнијих неслагања међу неореалистима око анализе узрока настанка спољне и безбедносне политике ЕУ. Тако Роберт Арт (Robert Art) истиче да су три разлога у основи образовања безбедносне политике ЕУ: страх од јачања моћи уједињене Немачке, страх од напуштања Европе од стране САД-а, и бојазан од појаве деструктивне националистичке прошлости.¹⁰⁾ Овај аутор сматра да је *«опасно и погрешно»* веровање да безбедност и моћ нису биле основни мотив међу европским државама након хладног рата. Стога би европске државе, без присуства НАТО-а и америчких снага на европском континенту, биле препуштене безбедносном надметању између себе. Слично становиште заступа и Џон Миршајмер (John Mearsheimer), који сматра да безбедносно надметање и могућност рата великих сила остају животне чињенице у Европи, те да, сходно томе, *«реализам још увек има много да каже о међудржавним односима у Европи»*¹¹⁾. То поткрепљује чињеницом да САД држе сто хиљада војника у Европи, те да европски лидери стално наглашавају важност очувања НАТО-а. Како наводи Миршајмер, «да је

9) Када једна велика сила има ограничене интересе у неком сукобу – на пример, у етничком сукобу у коме држава има хуманитарне али не и стратегијске интересе – она може бити довољно јака да интервенише, али није вољна да то уради (због ограничених стратегијских интереса) осим ако се и друге државе не прикључе интервенцији. Дакле, мултилатерална сарадња омогућује државама да деле трошкове учешћа са другим заинтересованим државама, чиме би се смањили сами трошкови интервенције те државе на ниво који је у складу са њеним интересима - Charles Glaser, «Structural Realism in a more complex world», *Review of International Studies*, vol. 29. n° 3, 2003, p. 410.

10) Robert Art, « Why Western Europe Needs the United States and NATO », *Political Science Quarterly*, vol. 111, n° 1, 1996, p. 3.

11) Џон Миршајмер, *Tragedija politike velikih sila*, op.cit., str. 454.

Европа «спремна за мир», како многи тврде, НАТО би свакако био расформиран, а америчке снаге послате кући». ¹²⁾ У свом разматрању развоја безбедносне политике ЕУ, Кенет Волц (Kenneth Waltz) истиче да су државе чланице ЕУ оствариле «изванредан успех» у интеграцији њихових националних економија. Међутим, у области спољне политике, безбедности и одбране, чланице ЕУ могу деловати само путем консензуса, што онемогућава сваку смелу или ризикантну акцију у тој сфери. Волц тврди да Европска унија има сва средства на располагању – становништво, технологију, војна средства – али јој недостају организациона способност и колективна воља да их употреби. Наводећи рат у Југославији као очити пример европске немоћи да заустави сукобе, Волц закључује да европске државе нису биле способне да образују безбедносну и одбрамбену политику када је било шест и девет држава, и да је тек данас то тешко остварљиво, када «има мање страха и више чланица». ¹³⁾

Такође, неореалистичка школа је предвиђала да ће крај хладног рата неминовно довести до расформирања и нестанка НАТО-а. ¹⁴⁾, а да ће Европска заједница временом бити све слабија, а не јача. ¹⁵⁾ То се, ипак, није десило. Међутим, то што НАТО није нестао већ је и опстао није, како истиче Волц, грешка у реалистичком поимању међународних односа, већ се ради о ограничењима структуралног објашњења. Наиме, међународна структура обликује, али не одређује акције држава. То значи да држава која је јача од свих других може да одлучи хоће ли ускладити своју политику са структуралним захтевима и искористити могућности које нуде структуралне промене, уз мало страха од неповољних ефеката. ¹⁶⁾

Ипак, убрзани развој безбедносне димензије ЕУ, реализација првих војних операција и воља да се настави са развојем ове политике условили су нешто «озбиљније» бављење овом политиком у неореалистичкој школи међународних односа. Тако се последњих година међу неореалистима може све више наићи на становиште да развој безбедносне политике ЕУ представља покушај европских држава да уравнотеже моћ САД-а. Овакво становиште налазимо код Берија Позена (Barry Posen). Полазећи од става да је садашњи

12) *Ibid.*, str. 455.

13) Kenneth Waltz, «Structural Realism after the Cold War», *International Security*, vol. 25, n° 1, 2000, p. 31.

14) John Mearsheimer, «Back to the Future: Instability in Europe after the Cold War», *International Security*, vol. 15, n° 1, 1990, p. 52.

15) John Mearsheimer, «Correspondence: Back to the Future, Part II», *International Security*, vol. 15, n° 2, 1990, p. 199.

16) Kenneth Waltz, «Structural Realism after the Cold War», *op.cit.*, p. 24.

униполаран међународни систем нестабилнији од биполарног, Позен се пита шта ће друге државе радити у том случају: да ли ће се сврстати уз јачег, или ће користити стратегију уравнотеживача или пребацивања одговорности.¹⁷⁾ Ово је за Позена суштина трансатлантског односа. Стога, воља држава чланица ЕУ да образују безбедносну политику треба да буде схваћена као одговор на хегемонију САД-а. Будући да ова политика још увек поседује скромна средства и амбиције, аутор сматра да «*смо још увек далеко од спровођења политике уравнотежавања*», али да у дугорочној перспективи, безбедносна политика ЕУ има изгледа да прерасте у «*слабији облик*» стратегије уравнотежавања.¹⁸⁾ Ову идеју налазимо такође код Роберта Арта. Разматрајући концепте тзв. «*hard balancing*» (држава или група држава, која је суочена са другом државом или групом држава, чија је моћ у нарастању, и оцењена је као претња, делују са циљем да уравнотежи нарастајућу моћ претеће стране) и «*soft balancing*» (држава се не плаши да постоји нарастајућа претња за њену физичку безбедност од друге државе, већ је забринута о негативним ефектима те државе за њен политички и економски положај у међународном систему), које затим разматра у периоду од 1990. до 2003. године, Арт износи становиште да Европа није «*тврди*» балансер против САД-а, јер САД не представљају директну војну претњу Европи, већ су њен савезник и заштитник. Ипак, према аутору, Европа се може назвати «*меким*» балансером у односу на САД. Арт сматра да су страх од америчког напуштања и жеља за већом аутономијом у односу на САД, као и жеља да се повећа утицај на САД, били основни разлози који су условили настанак и развој безбедносне политике ЕУ.¹⁹⁾ Он разликује два периода значајна за развој безбедносне политике ЕУ. Први, који је текао од 1990. до 1997. године, одликује бојазан од уједињене Немачке и транзиције у Русији, и у том периоду су европске државе, укључујући Француску, имале јаку жељу да САД остану заштитник Европе. Други период од 1997. до 2003. године одликује страх од америчке моћи и тада долази до интензивног развоја безбедносне политике ЕУ као средства да се повећа утицај на САД. У првом периоду, објашњава аутор, када су постављени темељи безбедносне политике ЕУ, европске државе су користиле две стратегије: стратегију уравноте-

17) Barry Posen, «ESDP and the Structure of World Power», *International Spectator*, vol. XXX-IX, n° 1, 2004, p. 8.

18) *Ibid*, p. 17.

19) Robert Art, «Europe Hedges Its Security Bets», in T.V. Paul, James J. Wirtz, Michel Fortmann (eds.), *Balance of Power: Theory and Practice in the 21st Century*, Stanford University Press, Stanford, 2004, p. 180.

жавања и интегрисања. Прва стратегија је подразумевала очување НАТО-а као «тврдог» балансера, због неизвесног развоја Русије, и уједињења Немачке, док је истовремено обе државе требало што дубље «увући» у европске структуре, Русију преко НАТО-а, а Немачку преко Европске уније, и развоја њене спољне и безбедносне политике.²⁰⁾ То је уједно значило и жељу европских држава да се САД задрже што дуже на европском континенту. Међутим, други период, који означава развој европске безбедносне и одбрамбене политике одликује се решеношћу европских држава да приступе озбиљније изградњи једне политички и војно јаке ЕУ. Разлоге за то, према Арту, треба тражити у настојању да се повећа политички утицај држава ЕУ на САД, након бомбардовања СРЈ од стране НАТО-а и ирачке кризе, те се тако ЕУ појављује као «меки» балансер САД-а. Арт сматра да ће пројекат развоја безбедносне политике ЕУ, уколико се буде успешно развијао, представљати «слаби облик тврдог балансера»²¹⁾, усмерен не на заштиту Европе од америчке претње, већ на већи утицај на америчку политику.

Теза о ЕУ као уравнотеживачу (балансиру) САД-а на систематичан начин изложена је од стране Сета Џонса (Seth Jones).²²⁾ Аутор своје становиште започиње питањем зашто је дошло до значајног повећања сарадње међу државама чланицама ЕУ након хладног рата, а зашто те сарадње није било током хладног рата, и одговор проналази у функцији променљиве структуре регионалног и међународног система.²³⁾ Државе, наиме, траже безбедност и утицај у међународном систему. То значи да оне желе да се истовремено осигурају од унутрашњих и спољашњих претњи, и теже да утичу на друге како би осигурале своју безбедност. Такође, државе су рационални актери у међународној политици. Моћ је битна пошто омогућава државама да буду безбедне и повећава способност држава да утичу на друге. Супротно томе, одсуство моћи смањује способност држава да осигурају безбедност и чине их зависним од великих сила. Моћ је стога релативна. Џонс наводи да је током хладног рата међународни систем био биполаран, те су европске државе сарађивале са САД-ом против совјетске претње. Ипак, након завршетка хладног рата, међународни систем је постао униполаран. То значи да се ради о систему у коме ниједна држава није довољно јака да уравнотежава најјачу државу. То, међутим, није

20) *Ibid*, p. 185.

21) *Ibid*, p. 206.

22) Seth Jones, *The Rise of European Security Cooperation*, Cambridge University Press, Cambridge, 2007.

23) *Ibid*, p. 18.

систем хегемоније, јер је могуће да група држава другог реда делује заједнички против најјаче државе у униполарном систему.

Државе чланице ЕУ су започеле сарадњу у областима као што су економске санкције, производња оружја, војних снага, као одговор на завршетак хладног рата и појаву униполарне структуре међународног система. Ова сарадња европских држава смањује њихово ослањање на САД и повећава њихову способност да пројектују своју моћ изван својих граница. Међутим, ово удруживање моћи као резултат структуралних промена мора бити узрочно повезано са системском концентрацијом моћи. Другим речима, државе се не би одлучиле на ову акцију да САД нису биле тако моћне. Истовремено, ова сарадња европских држава спроведена је са циљем да се обезбеди мир на континенту и спречи Немачка да постане регионални хегемон. Исто као и Арт, и Џонс сматра да је рађање и развој безбедносне политике ЕУ резултат стратегије европских држава да се спречи развој Немачке као регионалног хегемона и да се уравни тежи моћ САД-а²⁴⁾. Аутор сматра да ће се европска сарадња у области безбедности још више продубити у наредној деценији, али да ће, пре свега, све зависити од структуре регионалног и међународног система.²⁵⁾ Тачније, повлачење америчких војника из Европе, јака Немачка, и даље постојање САД-а као доминантне силе – сви ови фактори ће водити ка тешкој безбедносној сарадњи европских држава и можда ка продубљивању јаза на релацији ЕУ- САД. Џонс закључује да ће будућност трансатлантских односа бити обележена *«растућом тензијом»* између САД и ЕУ.²⁶⁾ Ова тензија не значи војни сукоб између САД и ЕУ, бар не у блиској будућности, нити искључује њихову сарадњу у многим областима. Растућа тензија, пре свега, значи, да ће се САД и ЕУ чешће разилазити око главних спољнополитичких и безбедносних питања. То уједно и значи способност ЕУ да поседује средства и вољу да делује супротно од САД-а.

Ипак, међу неореалистима има и аутора који одбацују тезу о безбедносној политици ЕУ као уравниожељивачу САД-а. Тако Миршајмер сматра да САД нису глобални, већ регионални хегемон, који нема аспирације за освајање и доминацију ван западне хемисфере, те да спољни уравниожељивачи (што је случај са САД-ом), не стварају коалиције против себе.²⁷⁾ Образовање безбедно-

24) *Ibid.*, pp. 35-37.

25) *Ibid.*, p. 221.

26) *Ibid.*, p. 238.

27) Džon Miršajmer, *Tragedija politike velikih sila, op.cit.*, str. 468-9.

сне политике ЕУ представља, према овом аутору, један од доказа да се САД и европски савезници удаљавају, те да велике европске силе (Француска, Велика Британија, Немачка и Италија) желе да осигурају сопствену безбедност и контролишу сопствену судбину (принцип самопомоћи). Волц размишља слично као Миршајмер, јер сматра да данас, као и раније, европске државе показују незадовољство «*секундарном позицијом*» и показују жељу да усмеравају своју судбину. Док је за Француску овакво понашање константа у њеној спољној политици, Велика Британија и Немачка сада показују отвореније ово незадовољство. Ипак, сматра Волц, Европа неће бити у стању да промени стање ствари осим уколико не оствари интеграцију националних спољних и одбрамбених политика као што је то учинила са економском сфером.²⁸⁾

2. НЕОЛИБЕРАЛНИ ИНСТИТУЦИОНАЛИЗАМ

Тзв. «нео-нео» дебата између неореалиста и неолибералиста (институционалиста)²⁹⁾ често доводи у питање чињеницу да се ради о два различита правца у теорији међународних односа. Јер, многа становишта су заједничка за оба правца. Као и неореалисти, и неолибералисти сматрају да су државе основни чиниоци у међународном систему. Исто тако, обе теорије сматрају да је међународни систем анархичан, јер нема врховне власти која ће успоставити једну безбедну међународну заједницу. Даље, обе теорије истичу да је основни мотив у понашању држава жеља за опстанком, и да су државе рационални актери у постизању тог циља, желећи притом да максимизирају своје интересе. Иако наизглед готове идентичне, две теорије се ипак разликују. Неолиберални институционализам сматра да међународне институције могу допринети превазилажењу анархије која влада у међународном систему, и то је кључна разлика ове теорије у односу на неореализам, који сматра да међународне институције не могу значајније да допринесу очувању мира кроз сарадњу, и самим тим, допринесу и унапређењу безбедности. Међутим, постоје и друге разлике. Прво, за разлику од неореалиста, неолиберална теорија наглашава унутрашње карактеристике држава и њени заговорници сматрају да ове разлике међу њима утичу на понашање држава. Друго, неолиберали прихватају анархију у међународном систему, али ова ситуација

28) Kenneth Waltz, «Structural Realism after the Cold War», *op.cit.*, p. 31.

29) О либералној теорији међународних односа видети Andrew Moravcsik, «Taking Preferences Seriously: A Liberal Theory of International Politics», *International Organization*, vol. 51, n° 4, 1997, pp. 513-553.

није «истински трагична» (Миршајмер), већ проблем који може бити решен путем стварања јаким глобалних институција. Треће, као и неореалисти, и неолиберали се баве питањем релативне и апсолутне моћи, али док неореалисти стављају акценат на релативну моћ, са жељом да се надмаше конкуренти, неолиберали сматрају да су државе мотивисане трагањем за сарадњом која ће донети апсолутну добит за све актере у међународном систему. Четврто, две теорије се разликују када је реч о приоритетима државних циљева: док неореалисти стављају акценат на безбедност, неолиберали сматрају да државе већи значај придају економској добити.³⁰⁾

Заговорници неолибералног институционализма Роберт Киохејн (Robert Keohane) и Џозеф Нај (Joseph Nye) сматрају да међународна сарадња, нарочито изражена кроз мултинационалне облике и институционално удруживање, представља најбољи начин за превазилажење насилних сукоба у односима између држава.³¹⁾ Дакле, институције нису само инструменти националних интереса држава (неореалисти), оне имају свој, независан утицај, «свој живот». Такво становиште заступају и Роберт Киохејн и Лиза Мартин (Lisa Martin), који сматрају да институције могу да пруже потребан оквир за сарадњу који би превазишао безбедносно надметање међу државама.³²⁾ Наиме, институције умањују значај националних интереса, који су често различити, и приморавају државе да преговарају и да поштују норме и заједничке принципе.³³⁾ Мултилатерална сарадња тако има приоритет међу државама пошто је смањена њихова способност да саме решавају проблеме, нарочито када ти проблеми нису војне природе, и када подразумевају међуповезаност (тероризам, расељена и избегла лица). Државе се институционално удружују не због постојања претње против њих, већ због чињенице да институције олакшавају сарадњу међу њима. На безбедносном плану, ова сарадња се изражава кроз институционализацију механизма консултација, превенције криза, војне транспарентности, мера поверења. Дакле, филозофија неолибералиста је другачија од неореалиста, који оспоравају аутономију и утицај институција. Ипак, неки реалисти признају значај институционалне сарадње за државе, јер то може да смањи неизвесност у њиховим безбедно-

30) Čarls V. Kegli, Jr, Judžin R. Vitkof, *Svetska politika. Trend i transformacija*, Centar za studije jugoistočne Evrope, Fakultet političkih nauka, Diplomatska akademija, Beograd 2004, str. 97-98.

31) Dragan Simić, *Nauka o bezbednosti. Savremeni pristupi bezbednosti*, op. cit., str. 36.

32) Robert O. Keohane, Lisa L. Martin, «The Promise of Institutionalist Theory», *International Security*, vol. 20, n° 1, 1995 p. 39-51.

33) Lisa L. Martin, Beth A. Simmons, «Theories and Empirical Studies of International Institutions», *International Organization*, vol. 52, n° 4, 1998, p. 743.

сним политикама. Тако Роберт Џервис (Robert Jervis) сматра да су неслагања између реалиста и неолиберала «*претерана*», те да неореализам не занемарује међународну сарадњу, као што се обично мисли. Оно што је специфичност неолибералног институционализма у односу на неореализам је схватање да сарадња кроз институције може да смањи сукобе, што реалисти негирају.³⁴⁾

Теорија неолибералног институционализма се, приликом изучавања ЕУ као безбедносног актера, фокусира на деловање институција НАТО и ЕУ. Притом се полази од становишта да је сарадња држава чланица ЕУ у области спољне политике, безбедности и одбране условљена жељом за заједничким добицима међу државама чланицама. Европске државе су биле мотивисане да развију безбедносну политику ЕУ, јер деле многе заједничке интересе (историја, географија, либерално- демократски системи). С обзиром да су економска и спољнополитичка питања постала испреплетана, европске државе су биле вољне да сарађују зарад заједничке добити. Такође, правно регулисано деловање безбедносне политике ЕУ подстицало је ову сарадњу међу државама. У том смислу, институције представљају подстицајни фактор и утичу на развој безбедносне политике ЕУ.³⁵⁾

Када је реч о процесу европске интеграције, три су становишта која заступа либерални институционализам. Прво, Европска унија треба да има независан утицај на националне интересе њених чланица, укључујући и оне најмоћније. Дакле, институције, а не структура, су кључна варијабла. Тако Жил Андреани (Gilles Andreani) наводи да су институције одувек биле у срцу европског пројекта: « процес европске интеграције је заједнички подухват утврђивања норми и изградње институција (...) које треба да инспиришу државе чланице ЕУ осећањем сврхе и припадања». ³⁶⁾ Друго, развој безбедносне сарадње између европских држава треба сагледати у светлу европске политичке сарадње, која је установљена крајем 60-тих година XX века, а не као последицу структуралних промена након хладног рата. Треће, европске државе не треба да буду забринуте због америчке моћи, јер је она «институционализована»

34) Robert Jervis, «Realism, Neoliberalism and Cooperation : Understanding the Debate», *International Security*, vol. 24, n°1, 1999, p. 47.

35) Christian Lequesne, «Comment penser l'Union européenne» in Marie-Claude Smouts (dir.), *Les nouvelles relations internationales- Pratiques et théories*, Presses de sciences politiques, Paris, 1998, p. 117. Видети такође: Neil Winn, «The European Union's External Face : the «Europeanisation» of JHA and CFSP», *Perspectives on European Politics and Society*, vol. 4, n° 1, 2003, p. 149; Gilles Andreani, «Why Institutions Matter», *Survival*, vol. 42, n°2, 2000, pp. 81-95.

36) Gilles Andreani, «Why Institutions Matter», *Survival*, vol. 42, n°2, 2000, p. 83.

путем НАТО-а. Ово становиште налазимо код Џона Ајкенберија (John Ikenberry), који тврди да су институције, као што је НАТО, поставиле ограничења САД-у и европским државама, захваљујући којима је смањен страх од доминације или напуштања. Дакле, овде је основно становиште да НАТО и ЕУ имају независан утицај на понашање и интересе држава. Из овога проистиче, наводи аутор, да САД и ЕУ образују стабилну и дугорочну безбедносну заједницу, која је способна да одоли међународним превирањима: у таквој ситуацији, измена равнотеже снага је неважна, јер трансатлантска заједница не следи правила «реалполитике».³⁷⁾

2.3. Конструктивизам

Поједини аутори се питају да ли је конструктивизам, строго говорећи, теорија међународне политике, и истичу да је веома тешко дефинисати овај приступ.³⁸⁾ Овај приступ постао је популаран захваљујући Александру Венту (Alexander Wendt), који наводи да овај правац треба да представља «*мост*» између неореалиста и неолибералиста.³⁹⁾ Јаз између неореалиста и неолибералиста у конструктивистичком приступу остварује се прихватањем неких кључних претпоставки заједничких реализму и либерализму, али се истовремено посвећује пажња улози идеја и норми у светској политици. Тако овај приступ наглашава значај заједничких идеја и разумевања која се развијају између учесника на светској сцени кроз њихову међузависност.⁴⁰⁾ Другим речима, конструктивисти постављају питања са «*како*», а не «*зашто*», њихов циљ је да објасне како актери образују и модификују свој идентитет и како дефинишу интересе у области безбедности, како разумеју свет. У конструктивистичком приступу, «*како*» претходи «*зашто*»: идеја је да се установи, пре спровођења одређених избора, читава лепеза могућих алтернатива и да се разуме како су одређени интереси дефинисани и како представљају одређујуће факторе.⁴¹⁾ У истраживању безбедности, конструктивисти комбинују следеће постулате:

37) John Ikenberry, *After Victory: Institutions, Strategic Restraint and the Rebuilding of Order after Major Wars*, Princeton University Press, Princeton, 2001, pp. 246-256.

38) Charles-Philippe David, *La guerre et la paix. Approches contemporaines de la sécurité et de la stratégie*, Presses de sciences politiques, Paris, 2000, p. 43.

39) Alexander Wendt, «Anarchy is what states make of it: the social construction of power politics», *International Organization*, vol. 46, n° 2, 1992, p. 394.

40) Čarls V. Kegli Jr, Judžin R. Vitkof, *Svetska politika. Trend i transformacija, op.cit.*, str. 110.

41) Keith Krause, «Approche critique et constructiviste des études de sécurité», *Annuaire français de relations internationales*, vol. IV, 2003, p. 602.

актери на међународној политичкој сцени су «друштвено конструисани», те је неопходно сагледати њихове социјалне, политичке, и идеолошке димензије; ове актере обликује политичка пракса, која сваком актеру даје идентитет и интересе (дакле, њихови поступци нису одређени анархијом); међународни систем није статичан и структуре нису детерминанте за актере, јер су то пре свега, друштвене конструкције.⁴²⁾

Као и либерални институционализам, и конструктивизам сматра да су институције значајне у смислу да врше независан узрочни утицај на друштвени живот уопште, и на међународне односе.⁴³⁾ Ипак, ова два приступа се разилазе око питања како институције делују. Док либерална школа сматра да институције нагоне државе да усвоје одређене стратегије, дотле конструктивисти истичу значај субјективног разумевања, и вредности за институције, које конституишу актере и обликују њихов идентитет.⁴⁴⁾

Тако овај приступ истиче да су друштвено прихваћене норме, идеје и вредности држава веома битне при конструисању међународног консензуса о правилима која треба да важе за међународно друштво. Идејне структуре обликују начин на који учесници сами себе дефинишу (ко су, шта су њихови циљеви и улоге које треба да играју) и утичу и на преовлађујуће идеје о глобалним условима и перспективама човечанства да избегне проблеме које постављају државе у анархичној арени. Када дође до новог консензуса о нормама (шта је законито а шта незаконито), модификована заједничка глобална култура припрема пут за трансформацију светске политике.⁴⁵⁾ Упрошћено речено, ни односи моћи (реалистичка теза), ни утицај институција (либерализам), нису разлози које нагоне државе да се удружују, већ је то њихова жеља за припадањем заједници. Удруживање држава у области безбедности заснива се на тежњи да се образује и трансформише безбедносна заједница путем норми и идентитета образованих на колективној основи. Ове норме и идентитети су током година институционализовани, и доприносе очувању и продубљењу осећаја припадности заједници (функционалистичка логика коју налазимо код Карла Дојча).

Када је реч о процесу европске интеграције, конструктивисти сматрају да је процес интеракције од Европске заједнице за

42) *Ibid*, p. 603.

43) Jeffrey Checkel, «Social Construction and Integration», *Journal of European Public Policy*, vol. 6, n° 4, 1999, pp. 545-560.

44) Mark A. Pollack, «International Relations Theory and European Integration», *Journal of Common Market Studies*, vol. 39, n° 2, 2001, p. 234.

45) Čarls V. Kegli Jr, Judžin R. Vitkof, *Svetska politika. Trend i transformacija, op.cit.*, стр.111.

угаљ и челик трансформисао идентитете и интересе европских држава. Тако неки представници овог правца сматрају да је дошло до «европеизације» идентитета држава.⁴⁶⁾ Ова «европеизација» је, међутим, постнационална, и не значи укидање националног идентитета. У складу са тим, развијено је и становиште, мешу представницима конструктивизма, да развој безбедносне политике представља корак ка образовању европског идентитета. Ово становиште налазимо код Стефани Андерсон (Stephanie Anderson) и Томаса Сајца (Thomas Seitz), који сматрају да је сврха развоја безбедносне политике ЕУ «*промовисање европског политичког идентитета*».⁴⁷⁾ Полазећи од става да традиционалне безбедносне школе погрешно разматрају развој безбедносне политике ЕУ искључиво у одбрамбене сврхе, и представљају је као главну претњу НАТО-у⁴⁸⁾, Андерсон и Сајц истичу да безбедносна политика ЕУ треба да допринесе повећању утицаја ЕУ на међународној сцени и међу грађанима. Другим речима, безбедносна политика ЕУ је образована у сврху *изградње идентитета*, а не као политика за себе. Дакле, безбедносна политика ЕУ нема за циљ да потисне САД са европског континента и угрози његову кључну улогу у области одбране. Безбедносна политика ЕУ указује на вољу да Унија буде призната као велика снага у свету, на потребу подршке процеса европске интеграције од стране јавног мњења, и на промоцију осећаја поноса према европском идентитету међу државама чланицама.⁴⁹⁾

Будући да конструктивистички правац сматра да су норме конституенте идентитета, тако европски безбедносни идентитет, према присталицама овог правца, мора бити заснован на заједничким нормама које су везане за тај идентитет и које га одређују. Другим речима ЕУ, треба да поседује «стратегијску културу». Заговорници овог приступа сматрају да постоји одређени степен конвергенције око безбедносних претњи.⁵⁰⁾, нарочито након усва-

46) Franck Schimmelfennig, *The EU, NATO and the Integration of Europe : Rules and Rhetoric*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003, p. 84.

47) Stephanie Anderson, Thomas R. Seitz, «European Security and Defence Policy Demystified: Nation Building and Identity in the European Union», *Armed Forces & Society*, vol. 33, n° 1, 2006, p. 25.

48) Видети Robert Hunter, *The European Security and Defence Policy : NATO's Companion or Competitor?* RAND, Santa Monica, 2002; Stanley Sloan, *NATO, The European Union and the Atlantic Community: the Transatlantic Bargain Reconsidered*, Rowman&Littlefield Publishers, Inc, Maryland, 2003.

49) Stephanie Anderson, Thomas R. Seitz, «European Security and Defence Policy Demystified: Nation Building and Identity in the European Union», *op.cit.*, p. 38.

50) Paul Cornish, Geoffrey Edwards, «Beyond EU/NATO Dichotomy : the beginnings of a European strategic culture», *International Affairs*, vol. 77, n° 3, 2001, p. 596

јања Европске стратегије безбедности, али тај процес је далеко од завршеног.⁵¹⁾

3. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Неоспоран је значај неореалистичке школе у изучавању безбедносне димензије ЕУ, будући да се ради о области која је «у срцу» националног суверенитета, која је толико дуго била изван процеса европске интеграције, и која је производ деловања најмоћнијих држава у оквиру ЕУ. Управо су Француска, Велика Британија и Немачка творци безбедносне политике ЕУ, те је реалистичко објашњење понашања ових држава од велике важности за разумевање процеса развоја безбедносне политике ЕУ, као и за однос тих држава према НАТО-у и САД-у. Јер, чињеница је да ће безбедносна политика остати у великој мери у рукама држава чланица. Међутим, да ли се заиста образовање безбедносне политике ЕУ може искључиво објаснити као тежња за уравнотежавањем САД-а, као што тврди неореалистичка школа? Чак и да прихватимо ово «поједностављено» поимање настанка ове политике, чини се да ни тада није једноставно објаснити зашто би државе чланице ЕУ желеле да уравнотеже САД која не представља претњу њиховим интересима и са којом тесно сарађују у оквиру НАТО-а. Није најјасније зашто би европске државе биле више забринуте будућим понашањем САД-а него, на пример, односима са суседима. Неореалистичка школа настоји да пружи објашњење кроз увођење појма «слабог» (меког) уравнотеживања, који се своди на тежњу чланица ЕУ (само) да обуздају моћ САД-а. Ипак, као што неки аутори уочавају, свака спољна политика може бити сагледана као покушај да се повећа релативни утицај државе, што неминовно може да обузда друге државе.⁵²⁾ Исто тако, у неореалистичкој перспективи поставља се питање зашто ЕУ спроводи операције управљања кризама. Сет Цонс, на пример, закључује да је ово последица «такмичења» ЕУ са САД-ом. Ипак, ако погледамо досадашњу праксу, нарочито на Балкану, видећемо да је ЕУ, у сарадњи и сагласности са САД-ом, преузела операције у Босни, Македонији, па и на Косову. А, опет, ако сагледамо операцију Артемис у Конгу, која је била прва самостална војна операција ЕУ, која је вођена без ослањања

51) Jolyon Howorth, «Implementing a «grand strategy», in Giovanni Grevi, Damien Helly, Daniel Keohane (eds.), *European Security and Defence Policy. The First 10 Years (1999-2009)*, Institut for Security Studies of the EU, Paris, 2009, pp. 35-44.

52) Jolyon Howorth, *Security and Defence Policy in the EU*, Palgrave MacMillan, New York, 2007, p. 51.

на средства и капацитете НАТО-а, и у којој је Француска била водећа нација, неки би реалисти рекли да је ово покушај Француске да уравнотежи САД, тј. да је Француска желела да покаже да је ЕУ способна да делује у овој сфери без помоћи САД-а.⁵³⁾ Међутим, оно што је тешко објаснити, ако ову операцију сагледамо у том светлу, је присуство Велике Британије у тој операцији. Пре се може рећи, ако ову ситуацију сагледавамо у реалистичком светлу, да је успех операције Артемис у Конгу је у великој мери последица француско-британског настојања да «европеизују» своје колонијалне политике, и да их сместе у колективни оквир, а да притом не угрозе своје националне интересе (Миршајмер). Ако се позовемо на тврдњу Волца да се «међународна политичка теорија бави притисцима сутрктуре међународног система на државе, а не и са тим како ће државе реаговати на те притиске»⁵⁴⁾, онда је тешко објаснити безбедносну политику ЕУ из искључиво неореалистичке перспективе. Овај концепт полази од принципа да сви актери усвајају исту логику на међународној сцени. Али, ЕУ не може бити схваћена као класична државна сила, нити као војни савез. У наглашавању структуре међународног система (анархија), неореализам придаје мали значај унутардржавним факторима, сматрајући да спољну политику држава покрећу исти системски фактори, те се отуда државе посматрају као «билијарске кугле».⁵⁵⁾ У неореалистичкој анализи безбедносне политике ЕУ, ова политика се посматра као последица глобалних системских притисака који проистичу из релативне моћи држава чланица ЕУ у анархичном свету и универзалног трагања за заштитом против јачег.⁵⁶⁾ Неоли-

53) Catherine Gegout, «Causes and Consequences of the EU's Military Intervention in the Democratic Republic of Congo: A Realist Explanation», *European Foreign Affairs Review*, vol. 10, n° 3, 2005, pp. 437-438.

54) Kenneth, Waltz, «Structural Realism after the Cold War», *op.cit.*, p. 27.

55) Džon Miršajmer, *Tragedija politike velikih sila*, *op.cit.*, str. 33.

56) Занимљиво је становиште Чарлса Капчана (Charles Kupchan) који сматра да се «не може замислити» да ЕУ за десет или двадесет година стекне приближне војне ресурсе као САД, те је стога вероватно да ће САД остати једина војна суперсила у блиској будућности. Међутим, и поред тога, не треба у овом углу сагледавати могућу «тежину» комунитарне Европе на међународној сцени. Аутор подсећа да су САД постале велика сила тек током Другог светског рата, али да су већ у деветнаестом веку удалиле европске силе из западне хемисфере. Оне су тако неповратно угрозиле расподелу моћи са две стране Атлантика, окончаваши искључиви утицај Европе у источној Азији у Средњем Истоку. На сличан начин, сматра Капчан, ЕУ шири свој «демократски и пацификаторски» утицај ка Истоку, те би повлачење америчких трупа из Европе заједно са проширењем ЕУ дало искључиви утицај ЕУ у Евроазији, те би будућност кључних држава (Турска, Русија, Украјина) била више одређена одлукама усвојеним у Бриселу него у Вашингтону. Тако би, закључује аутор, ЕУ а не САД, могле ускоро да буду најутицајнији актер у «стратејском срцу» света. ЕУ је, уосталом, већ дубоко укључена на Средњем истоку и шири свој политички и економски утицај на источну Азију - Charles Kupchan, «Les

берални институционализам, са своје стране, превазилази «ускогрудост» неореалистичког поимања безбедносне политике ЕУ, јер не разматра безбедносну политику само као израз воље националних интереса, већ ставља у «политичку игру» улогу институција у развоју безбедносне политике ЕУ. Овај приступ се не задржава само на опису деловања институција, већ настоји да их прикаже као значајне актере процеса европске интеграције. Нарочито је значајан принцип тзв. «међусобног обавезивања» («*co-binding*») и условљености између институција и држава. Дакле, институције се не сагледавају искључиво као инструменти у служби држава, већ као структуре које су способне да интегришу «искуство и норме током времена».⁵⁷⁾ Ипак, у случају безбедносне политике ЕУ, која почива на међувладиној сарадњи, институције су ефикасне само у оној мери у којој су циљеви држава чланица заједнички и пројекти усклађени. Ако се, пак, осврнемо на конструктивизам, можемо да кажемо да је овај начин посматрања међународне политике користан, јер омогућава да сагледамо да су пракса у управљању државом и идентитет глобалних актера производи заједничких идеја, а не искључиво, како неореалисти тврде, производи објективне или материјалне структуре међународног система. Отуда постаје све популарније да се светска политика објашњава кроз колективне норме и културу народа и држава. Ипак, конструктивистичко становиште да сарадња држава у области безбедности почива на тежњи да се образује безбедносна заједница путем норми и идентитета, које ће допринети очувању и продубити осећај припадности заједници, може се применити само делимично у случају безбедносне политике ЕУ, јер питање територијалне одбране и изградње европског идентитета преко заједничке војске остаје недовршено. Исто тако, конвергенција националних идентитета кроз процес европске интеграције не може да објасни зашто је тек после четрдесет година дошло до развоја безбедносне димензије ЕУ.

Сагледавање безбедносне политике ЕУ у светлу три наведена теоријска приступа није имало за циљ да «прогласи победника», већ да укаже на чињеницу да је безбедносна димензија ЕУ комплексна и *sui generis* појава, те да је неопходно сагледати је из угла све три парадигме како би се указало на ту комплексност и оригиналност. Корене безбедносне политике ЕУ и њеног настојања да се наметне као значајан безбедносни актер треба тражити у

---

tribulations de l'Union. L'expérience américaine et ses implications pour l'Europe et pour les relations transatlantiques», *Annuaire français des relations internationales*, vol. 7, 2006, p. 638.

57) Christian Lequesne, «Comment penser l'Union européenne», *op. cit.*, p. 117.

периоду хладног рата, јер од тада потичу две основне тешкоће које су и данас присутне у развоју безбедносне политике ЕУ. Прва тешкоћа односи се на чињеницу да спољна политика и одбрана представљају израз националне суверености и да није могуће применити комунитарну логику у овој области. Друга тешкоћа представља везаност Европе за НАТО у области одбране која отежава сваку иницијативу «осамостаљивања» европске безбедности и одбране. Ове две тешкоће нарочито су биле уочљиве приликом увођења у Уговор о ЕУ одредби везаних за питања из војне области. Неки аутори наводе да се ради о правом «*ремек делу дипломатске противречности*», јер показују у којој мери је домен одбране деликатна и комплексна тема међу чланицама ЕУ.

Оригиналност безбедносне политике ЕУ огледа се у тежњи да се она «европеизује», а да се истовремено сачува национални идентитет. Ради се о сложеном процесу слагања националног и европског, где се преплићу појмови интеграције, сарадње, заједништва итд. Државе чланице настоје да превазиђу искључиво националне оквири сарадње и да обликују ЕУ као глобалног актера. Притом, и оне саме лакше спроводе своје интересе кроз колективни оквир, а правно регулисано деловање безбедносне политике ЕУ ограничава и обликује понашање држава (либерализам). Међутим, и поред «*европеизације унутар ЕУ*», увек ће долазити до тензија између «европске» и «националне» компоненте (на шта указују нео-реалисти и неолибералисти). Ипак, пренос надлежности безбедносне политике на Унију указује на нову концепцију комунитарне Европе, у којој државе «делегирају» своја овлашћења, што ремети концепцију «класичне» (апсолутне) суверености. Безбедносна политика ЕУ омогућава кретање у правцу једног облика пост-модерне државе чија се влада ослања на управљање на више нивоа, и која је заснована на националним и супранационалним институцијама. У области безбедности и одбране, ЕУ се налази између две концепције: традиционалне дефиниције безбедности, која је искључиво национална, и која се показује недовољно у новом окружењу које захтева све већу повезаност држава, и нове дефиниције, која би укључивала управљање на више нивоа. У овом новом правцу ће се кретати европска амбиција у области безбедности и одбране. Такође, трансатлантски однос је кључан за развој ове политике. Безбедносна политика ЕУ не значи «*избацивање*» САД-а са европског континента, нити њено уравниотежавање, већ део дуготрајног процеса изградње ЕУ као међународног актера и интеграције безбедносне политике ЕУ. Ипак, ради се о једном деликатном и амбивалентном процесу који је у великој мери условљен ставом САД-а,

јер је област безбедности и одбране, за разлику од других области европске интеграције, још од периода хладног рата везан за НАТО. Овај однос је обележен тежњом ЕУ да своју безбедносну политику установи у складу са процесом европске интеграције и специфичношћу природе ЕУ, али и да ту политику усклади са НАТО-ом.

Dejana Vukcevic

LA POLITIQUE EUROPEENNE DE SECURITE ET DE DEFENSE DE L'UNION EUROPEENNE DANS LA THEORIE MODERNE DE RELATIONS INTERNATIONALES

Resume

Dans cet article, l'auteur s'efforce d'analyser le développement de la politique européenne de sécurité et de défense de l'Union européenne dans la lumière de la théorie moderne de relations internationales. L'analyse sera orientée à l'école néoréaliste, l'institutionnalisme néolibéral et le constructivisme. Une vue de la politique de sécurité et de défense de l'UE dans la lumière de ces trois paradigmes n'a pas pour l'objectif de « *proclamer le vainqueur* », mais de démontrer que cette politique représente un phénomène complexe et *sui generis*, et qu'il est nécessaire de l'analyser par tous ces trois paradigmes afin de démontrer la complexité et l'originalité de ce processus.

Mots-clefs : la politique européenne de sécurité et de défense de l'UE, la théorie des relations internationales, le néoréalisme, le libéralisme institutionnel, le constructivisme.

ЛИТЕРАТУРА

- Anderson, Stephanie, Seitz, R, Thomas, «European Security and Defence Policy Demystified: Nation Building and Identity in the European Union», *Armed Forces & Society*, vol. 33, n° 1, 2006.
- Andreani, Gilles, «Why Institutions Matter», *Survival*, vol. 42, n° 2, 2000.
- Art, Robert, «Europe Hedges Its Security Bets», in T.V. Paul, James J. Wirtz, Michel Fortmann (eds.), *Balance of Power: Theory and Practice in the 21st Century*, Stanford University Press, Stanford, 2004.
- Art, Robert, «Why Western Europe Needs the United States and NATO», *Political Science Quarterly*, vol. 111, n° 1, 1996.
- Checkel, Jeffrey, «Social Construction and Integration», *Journal of European Public Policy*, vol. 6, n° 4, 1999.
- Collard-Wexler, Simon, «Integration Under Anarchy: Neorealism and the European Union», *European Journal of International Relations*, vol. 12, n° 3, 2006.

- Cornish, Paul, Edwards, Geoffrey, «Beyond EU/NATO Dichotomy: the beginnings of a European strategic culture», *International Affairs*, vol. 77, n° 3, 2001.
- David, Charles-Philippe, *La guerre et la paix. Approches contemporaines de la sécurité et de la stratégie*, Presses de sciences politiques, Paris, 2000.
- Deudney, Daniel, Ikenberry, John, «Realism, Structural Liberalism and the Western Order», in Kapstein, Ethan, Mastanduno, Michael (eds.), *Unipolar Politics: Realism and State Strategies after the Cold War*, Columbia University Press, New York, 1999.
- Gegout, Catherine, «Causes and Consequences of the EU's Military Intervention in the Democratic Republic of Congo: A Realist Explanation», *European Foreign Affairs Review*, vol. 10, n° 3, 2005.
- Glaser, Charles, «Realists as Optimists: Cooperation as Self-Help», *International Security*, vol. 19, n° 3, 1994/95.
- Glaser, Charles, «Structural Realism in a more complex world», *Review of International Studies*, vol. 29, n° 3, 2003.
- Howorth, Jolyon, *Security and Defence Policy in the EU*, Palgrave MacMillan, New York, 2007.
- Howorth, Jolyon, «Implementing a «grand strategy», in Giovanni Grevi, Damien Helly, Daniel Keohane (eds.), *European Security and Defence Policy. The First 10 Years (1999-2009)*, Institut for Security Studies of the EU, Paris, 2009.
- Jervis, Robert, «Realism, Neoliberalism and Cooperation: Understanding the Debate», *International Security*, vol. 24, n°1, 1999.
- Jones, Seth, *The Rise of European Security Cooperation*, Cambridge University Press, Cambridge, 2007.
- Kapstein, Ethan, Mastanduno, Michael (eds.), *Unipolar Politics: Realism and State Strategies after the Cold War*, Columbia University Press, New York, 1999.
- Kegli, Čarls, Vitkof, Judžin, *Svetska politika. Trend i transformacija*, Centar za studije jugoistočne Evrope, Fakultet političkih nauka, Diplomatska akademija, Beograd, 2004.
- Keohane, Robert O, Martin, Lisa L., «The Promise of Institutional Theory», *International Security*, vol. 20, n° 1, 1995.
- Kupchan, Charles, «Les tribulations de l'Union. L'expérience américaine et ses implications pour l'Europe et pour les relations transatlantiques», *Annuaire français de relations internationales*, vol. 7, 2006.
- Lequesne, Christian, «Comment penser l'Union européenne» in Marie-Claude Smouts (dir.), *Les nouvelles relations internationales- Pratiques et théories*, Presses de sciences politiques, Paris, 1998.
- Martin, Lisa L., Simmons, Beth A., «Theories and Empirical Studies of International Institutions», *International Organization*, vol. 52, n° 4, 1998.
- Магић, Петар, «Рат за меку моћ», *Српска политичка мисао*, вол. 24, н° 2, 2009.
- Mearsheimer, John, «Back to the Future: Instability in Europe after the Cold War», *International Security*, vol. 15, n° 1, 1990.
- Mearsheimer, John, «Correspondence: Back to the Future, Part II», *International Security*, vol. 15, n° 2, 1990.
- Miršajmer, Džon, *Tragedija politike velikih sila*, Udruženje za studije SAD u Srbiji, Beograd, 2009.
- Moravcsik, Andrew, «Taking Preferences Seriously: A Liberal Theory of International Politics», *International Organization*, vol. 51, n° 4, 1997.

- Mowle, Thomas, Sacko, David, « Global NATO: Bandwagoning in a Unipolar World », *Contemporary Security Policy*, vol. 28, n° 3, 2007.
- Pollack, Mark A., «International Relations Theory and European Integratio », *Journal of Common Market Studies*, vol. 39, n° 2, 2001.
- Posen, Barry, «ESDP and the Structure of World Power», *International Spectator*, vol. XXXIX, n° 1, 2004.
- Schimmelfennig, Franck, *The EU, NATO and the Integration of Europe : Rules and Rhetoric*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003.
- Simić, Dragan, *Nauka o bezbednosti. Savremeni pristupi bezbednosti*, Službeni list SRJ, Fakultet političkih nauka, Beograd, 2002.
- Smith, Michael, «The framing of European foreign and security policy: towards a post-modern policy framework?», *Journal of European Public Policy*, vol. 10, n° 4, 2003.
- Tonra, Ben, «Constructing the Common Foreign and Security Policy: The Utility of a Cognitive Approach», *Journal of Common Market Studies*, vol. 41, n° 4, 2003.
- Waltz, Kenneth, «Structural Realism after the Cold War», *International Security*, vol. 25, n° 1, 2000.
- Wendt, Alexander, «Anarchy is what states make of it: the social construction of power politics», *International Organization*, vol. 46, n° 2, 1992.
- White, Brian, «Expliquer la défense européenne: un défi pour les analyses théoriques», *La revue internationale et stratégique*, n° 48, hiver, 2002-2003.
- Winn, Neil, « The European Union's External Face : the «Europeanisation» of JHA and CFSP », *Perspectives on European Politics and Society*, vol. 4, n° 1, 2003.

Resume

La politique européenne de sécurité et de défense de l'UE représente l'un de nouveaux projets de l'intégration politique européenne. Pourtant, la théorie moderne de relations internationales n'a pas accordé suffisamment l'attention à l'étude de cette politique de l'UE. Dans cet article, cette politique est envisagée dans la lumière de trois paradigmes : le néoréalisme, le libéralisme institutionnel et le constructivisme. L'importance de ces trois paradigmes est incontestable pour l'analyse de la politique européenne de sécurité et de défense de l'UE. Le néoréalisme donne un diagnostic pessimiste sur le développement de la défense européenne en estimant que les Etats ne peuvent pas partager leur souveraineté dans le domaine de la sécurité et de défense et il met l'accent sur le rôle de la structure du système international, qui oblige les Etats à une compétition pour la puissance. Le libéralisme institutionnel place les institutions dans le jeu politique, s'opposant à l'approche réaliste de l'intégration européenne qui tend à envisager la construction européenne comme le seul résultat de la volonté des Etats membres. Les neo-institutionnalistes ne nient pas le rôle essentiel des Etats, mais considèrent que les institutions peuvent devenir des acteurs ouvrant en faveur de l'intégration européenne. Ainsi, ils estiment que

le développement de la politique européenne de sécurité et de défense est un processus irréversible qui tient à une « européanisation » croissante de la politique de sécurité de l'UE. L'approche constructiviste se demande comment les identités et les intérêts des Etats et des structures sont construits et se modifient, de quelle manière les normes se sont développées historiquement et façonnent l'identité des Etats et du système international. Il s'oriente sur l'analyse de la culture stratégique de l'UE. L'analyse de la politique européenne de sécurité et de défense sous l'angle de ces trois paradigmes nous montre qu'il s'agit d'un processus sui generis, complexe et spécifique, qui suppose une superposition complexe des niveaux nationaux et européen, selon des modalités qui n'ont pas définitivement fixés, et où s'entremêlent les notions d'intégration, de coopération, de mise en commun, etc. Avec le développement de l'Union européenne, et surtout sa dimension de sécurité extérieure, on s'achemine vers une forme postmoderne d'Etat dont le gouvernement s'appuie sur une gouvernance multi-niveaux, basée sur des institutions nationales, supranationales. Dans le domaine de la sécurité et de défense, on se trouve entre deux conceptions : la définition traditionnelle de la politique européenne de sécurité et de défense purement nationale qui s'avère inadéquate dans le nouvel environnement qui nécessite une interdépendance de plus en plus accrue des Etats et une nouvelle définition qui inclurait la gouvernance sur plusieurs niveaux. C'est dans cette direction que s'orientera l'Europe de la défense.